

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาสังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ได้เริ่มมีการนำแนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์มาอธิบายโครงสร้างสังคมไทย เมื่อมีสนธิสัญญาบาวริงและประเทศไทยเริ่มเปิดประเทศ ชาวไร่ชาวนาได้ปรับวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย เกิดการคิดค้ากำไรจากการผลิตข้าว พ่อค้าเป็นเจ้าของที่ดิน ชาวไร่ชาวนาบางคนขายที่ดินไป หรือชาวไร่ชาวนาบางคนไม่สามารถผลิตข้าวได้มากพอสำหรับบริโภค เกิดการกู้เงิน เอาที่ดินไปจำนองและหลายรายสูญเสียที่ดินไป อย่างไรก็ตามการปลูกข้าวเพื่อบริโภคและขายนี้ ทำให้เกิดระบบใหม่ขึ้นมาในชนบทเป็นการผลิตเพื่อการค้า ไม่ใช่การผลิตเพื่อยังชีพ ชาวไร่ชาวนาที่ไม่ถนัดในเรื่องการค้าก็ต้องหวังพึ่งเจ้านายหรือนายทุนในฐานะแหล่งเงินกู้ การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาวไร่ชาวนาผู้เป็นแรงงานกับเจ้านายหรือพ่อค้าในฐานะนายทุน ทำให้เกิดระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ขึ้น ซึ่งปรับเปลี่ยนจากระบบอุปถัมภ์แบบโบราณ ระหว่างเจ้านายกับไพร่สม ไพร่หลวง มาเป็นระบบอุปถัมภ์ในระบบเศรษฐกิจเงินตรา (ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์) ซึ่งอาจจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านาย เจ้าของที่ดินกับผู้เช่าาหรือระหว่างพ่อค้าในตลาดกับชาวนาผู้กู้เงิน ในระบบอุปถัมภ์ ผู้ด้อยโอกาสมักจะมีความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณผู้อุปถัมภ์ แต่ขณะเดียวกันผู้อุปถัมภ์ก็ได้รับประโยชน์จากการที่มีผู้มาพึ่งบุญคุณ ระบบอุปถัมภ์จึงถูกมองว่าเป็นระบบของการพึ่งพาอาศัยกัน ผู้น้อยพึ่งบารมีและการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและการเมืองจากผู้ใหญ่ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านแรงงานและผลผลิตจากผู้น้อย (อมรา พงศาพิชญ์, 2533:272)

ปัจจุบันลักษณะของระบบอุปถัมภ์ต้องพึ่งพากันทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น เนื่องจากพลังของระบบทุนนิยมเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบ การอุปถัมภ์พึ่งพาสามารถทดแทนได้ด้วยเงินตรา แต่รูปแบบของระบบอุปถัมภ์ก็ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย แนวคิดในเรื่องระบบอุปถัมภ์ / บริวาร (entourage) ได้กล่าวถึงกลุ่มอิทธิพลหรือแวดวงของผู้มีอิทธิพลด้วย ลักษณะของผู้มีอิทธิพลแสดงออกโดยการเป็นเจ้านายมีข้าทาส บริวาร เลี้ยงลูกน้อง หรือสมุน ไปไหนต้องมีคนนอบน้อม เป็นผู้มีใจกว้างขวาง (ไพฑูริย์ เครือแก้ว, 2515:162) กล่าวได้ว่าเสีย พร้อมทั้งจะปกป้องบริวารและ

ลูกน้อง ซึ่งถือเป็นเครื่องวัดบารมีของผู้มีอิทธิพลหรือนักเลง เมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจได้ขยายตัวไปสู่ท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ การลงทุนแบบตลาดทำให้เกิดการแข่งขันในระดับหมู่บ้าน นายทุนท้องถิ่นหรือผู้มีอิทธิพลกลายเป็นผู้นำนอกระบบของชุมชนขนาดจังหวัดหรือภาค แทนที่นักเลงซึ่งเคยปรากฏอยู่ในแต่ละชุมชนย่อย ชุมชนในท้องถิ่นเมื่อครั้งที่ยังคงปกครองตนเอง จำต้องมีกลไกและผู้ที่ทำหน้าที่ให้การปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของสมาชิกในชุมชนนั้น ดังนั้นผู้ที่มีกำลังเหนือกว่าและสามารถให้ความคุ้มครองปลอดภัยได้ ซึ่งรู้จักกันในนาม “นักเลง” จึงเป็นที่ยอมรับของกลุ่มโดยปริยาย บทพิสูจน์ความสามารถและความแข็งแกร่งของนักเลงในอดีตอยู่ที่การขโมยควาย เพราะควายเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ควายของใครหาย อยู่ที่ใคร เป็นเรื่องที่รู้กันในหมู่บ้านนักเลง ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องพึ่งพิงนักเลง ทั้งในส่วนที่เป็นผู้พิทักษ์และช่วยแก้ปัญหาในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตและทรัพย์สินของชุมชน ตลอดจนถึงการปกป้องคุ้มครองภัยจากการรุกรานของนักเลงต่างถิ่น ต่อมาเมื่ออำนาจและกลไกของรัฐที่เข้มแข็งและขยายตัวไปทั่วถึงระดับ ตำบล หมู่บ้าน ทำให้ระบบนักเลง ในชุมชนย่อยเสื่อมถอยไป ผู้นำที่เป็นนักเลงถูกดึงเข้าสู่ระบบที่เป็นการควบคุมโดยรัฐ ในรูปของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนนักเลงนอกระบบที่ยังคงมีอยู่ก็แปรสถานะเป็นกลไกของกลุ่มอิทธิพล ท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นผู้คุ้มกันหรือดูแลผลประโยชน์ให้ผู้มีอิทธิพล เกิดรูปแบบใหม่ที่เรียกขานกันตามบทบาทที่ถูกจำกัดลงเช่น “มือปืน” “ลูกน้องเสีย” “เจ้าพ่อ” เป็นต้น (อัจฉราพร กุมพพิสมัย, 2535 : 231-233) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอิทธิพลและลูกน้อง เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะคู่ และต่างฝ่ายต่างตอบแทนไม่ใช่ในเชิงเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่รวมถึงความคุ้มครอง ความรู้สึกปลอดภัย ความช่วยเหลือในเชิงการเมืองและสังคม เป็นต้น

จังหวัดสมุทร (ชื่อสมมุติ) เป็นจังหวัดในภาคกลางของประเทศไทยที่ยังคงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้มีอิทธิพลและลูกสมุน ที่สืบเนื่องมาจากภาพพจน์ที่กล่าวกันว่า จังหวัดสมุทรเป็นเมืองมือปืน แคนอิทธิพลเถื่อน หรือเมืองคนคูด ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลยังเปิดให้มีการประมูลบ่อนการพนันและโรงยาฝิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ผู้มีอิทธิพลในเมืองมักเข้าไปมีบทบาทอยู่ตามสถานที่เหล่านั้น อีกทั้งการละเล่นพื้นบ้าน เช่น วัลลานที่มีการพนันขันต่อด้วยเงินเดิมพันจำนวนมาก การคคโกงผิดคำพูดจึงมีปรากฏอยู่เป็นประจำ คนที่เป็นหัวหน้าหรือผู้มีอิทธิพลจึงต้องมีลูกน้องไว้คอยดูแลความปลอดภัย ต่อมาเมื่อบ้านเมืองพัฒนาเข้าสู่ประชาธิปไตย ผู้นำท้องถิ่นก้าวขึ้นสู่เวทีการเมืองระดับประเทศ แต่เนื่องจากมีนักการเมืองหลายกลุ่มจึงเกิดการขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์ทางการเมืองเกิดขึ้น ทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น (สำนักพิมพ์สารคดี, 2537:55)

นอกจากนี้ จังหวัดสมุทรยังเป็นที่มือปืนที่มีชื่อเสียง สถิติการเกิดอาชญากรรมของจังหวัดสมุทร มาเป็นอันดับ 3 การฆาตกรรมถือเป็นเรื่องปกติ และจังหวัดสมุทรนี้มีชื่อเสียงในด้านมือปืนรับจ้างที่เด็ดขาดมากที่สุด จนกระทั่งมีการกล่าวกันว่า ถ้าต้องการกำจัดใครสักคนโดยไม่ให้พลาด จะต้องมาจ้างมือปืนจากสมุทร ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2520 และ 2530 ตำรวจได้กวาดล้างมือปืนไม่ต่ำกว่า 100 คน ซึ่งอยู่ในสังกัดของผู้มีอิทธิพลคนหนึ่ง

การที่จังหวัดสมุทรมีชื่อเสียงในเรื่องความรุนแรงเป็นผลมาจากทำเลของจังหวัดซึ่งเอื้อให้เกิดธุรกิจบางประเภท สมุทรเป็นจังหวัดที่อยู่ติดทะเล และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไม่มากนัก มีท่าเรือประมงซึ่งเป็นทำเลอย่างดีในการนำเข้าสินค้าหนีภาษี และภูเขาบริเวณนั้นมีเส้นทางเข้าสู่ประเทศพม่าได้หลายทาง “เข้าพ้อ” ในจังหวัดสมุทรจึงมีโอกาสในการนำเข้าสินค้าหนีภาษีเข้ากรุงเทพฯ ได้มาก นำเข้าไม้เถื่อนมาจากพม่า นอกจากนั้นยังมีการทำการค้าสิ่งผิดกฎหมายอื่น ๆ อีก เช่นการขนแร่เถื่อน เป็นต้น จังหวัดสมุทรก็ได้กลายเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงในด้านการพนันและหวยเถื่อน แต่นักธุรกิจจำนวนมากของสมุทรก็มีที่ทำธุรกิจที่สุจริต (สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2537:222) การที่จังหวัดสมุทรเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีอาหารบริบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นอาหารจากทะเลหรืออาหารที่มาจากป่า รวมทั้งการที่มีชายฝั่งทะเล ทำให้จังหวัดสมุทรเอื้อต่อการทำธุรกิจผิดกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นสินค้าหนีภาษี น้ำมันเถื่อน ไม้เถื่อน ตลอดจนอาวุธสงครามที่สามารถหาได้ไม่ยากจากจังหวัดสมุทร อาวุธสงครามนี้มีเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อประมาณ 20 ปีมานี้ จังหวัดสมุทรเต็มไปด้วยอาวุธสงครามที่สามารถหาซื้อได้ง่ายและมีราคาไม่แพง ไม่ว่าจะเป็น ปืนเอ็ม 16 หรือปืนอาทัก ซึ่งมีราคากระบอกละประมาณ 2,000 ถึง 4,000 บาท เรื่อยมาจนถึงปืนขนาด .45 (11 มม.) ชาวจังหวัดสมุทรคุ้นเคยกับเสียงปืนกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ จนมีความรู้สึกเคยชินไม่รู้สึกละอายใจเมื่อได้ยินเสียงปืนดังขึ้น เนื่องจากจะได้ยินเสียงเป็นประจำในงานเทศกาลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวันขึ้นปีใหม่ งานบวชนาค ตรุษจีน สารทจีน งานขึ้นบ้านใหม่ หรือเมื่อเกิดเหตุการณ์จันทรุปราคา เป็นต้น จะสังเกตได้ว่าเมื่อมีเสียงปืนดังขึ้นแต่ละครั้ง ชาวสมุทรจะได้ยินเสียงปืนนี้อีกหลายครั้งติดต่อกันและรับกันเป็นช่วงๆ ซึ่งชาวสมุทรเรียกว่าการล้างล้างล้างปืน เนื่องจากอาวุธสงครามสามารถหาซื้อได้ง่ายและมีราคาไม่แพงดังกล่าว ทำให้ปืนเป็นสิ่งที่ชาวสมุทรสามารถซื้อหาเอาไว้ในความครอบครอง เพื่อใช้ในการป้องกันตนเองและทรัพย์สิน ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นรัฐไม่สามารถให้ความคุ้มครองกับประชาชนได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกเช่นในสมัยนี้ ประชาชนต้องหาอาวุธปืนมาไว้ในครอบครองเพื่อความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน และการที่จังหวัดสมุทรมีต้นตอเป็น

จำนวนมาก ทำให้ชาวสมุทรบุรีสามารถนำอาวุธสงครามที่ตนเองครอบครองนั้นไปเก็บซ่อนไว้ตามยอดดาดทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถติดตามค้นหาจับกุมได้สะดวก

ในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2493 ได้เริ่มยุทธศาสตร์การพัฒนาซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา โดยกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของการส่งออกสินค้าเกษตรและการนำเข้าสินค้าทุน เพื่อนำมาสร้างอุตสาหกรรม ผลผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคชนิดใหม่ มีการพัฒนาระบบการสื่อสารและสร้างเขื่อนในพื้นที่ปลูกข้าวในแถบที่ราบภาคกลาง เพื่อสนับสนุนการขยายตัวทางการเกษตร นอกจากนั้นยังมีการสร้างเครือข่ายถนนใหม่ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงพื้นที่ทำการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ สำหรับจังหวัดสมุทรบุรีได้มีการบุกเบิกป่าเพื่อทำไร่ฮ้อย และไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด และมีการตัดถนนสายใหม่เข้าสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นด้วย

การผสมผสานระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในจังหวัดที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและความเป็นไปได้ในการทำธุรกิจที่ผิดกฎหมายที่ทำกำไรมหาศาล ทำให้ผู้ประกอบการที่เริ่มต้นลงทุนด้วยเงินทุนจำนวนน้อยสามารถร่ำรวยขึ้นมาได้ภายในระยะเวลาอันสั้น เพื่ออาศัยความได้เปรียบเหล่านี้ผู้ประกอบการจึงต้องอาศัยเกราะคุ้มกันให้เขาพ้นจากคู่แข่งและกฎหมาย ซึ่งบุคคลเหล่านั้นจะประกอบไปด้วย ผู้มีอำนาจทางกฎหมาย เช่น ตำรวจ ทหาร นักการเมือง และมือปืน ซึ่งจะคอยช่วยเหลือให้ความคุ้มครองในด้านความปลอดภัย

มือปืนรับจ้างในจังหวัดสมุทรบุรีเกิดขึ้นมาพร้อมกับการพัฒนาประเทศ โดยทำหน้าที่คอยช่วยเหลือให้ความคุ้มครองกับเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและคอยดูแลกิจการและผลประโยชน์ที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายของเจ้าพ่อ โดยเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลจะคอยช่วยเหลือให้ความคุ้มครองกับมือปืนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองที่คอยอุดหนุนช่วยเหลือแก่ครอบครัว เครือญาติ ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยจากการติดตามจับกุมจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ หากถูกจับกุม เจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลจะให้ความช่วยเหลือในการติดต่อคลี่คลายคดีหรืออาจขอประกันตัวจากเจ้าหน้าที่หากไม่สามารถจับคดีในชั้นนี้ได้ เจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลจะติดต่อกับพนักงานอัยการและทนายความ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องเพื่อความสะดวกในการช่วยเหลือ ในด้านคดีความและการขอประกันตัวในชั้นศาล มือปืนจะอยู่ในเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ของเจ้าพ่อ เนื่องจากสามารถให้ความคุ้มครอง และคอยช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง และความมั่นคงปลอดภัย มือปืนรับจ้างจะตอบสนองด้วยการให้ความจงรักภักดี และคอยช่วยเหลือเมื่อมีการเลือกตั้งในระดับต่าง ๆ

ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ เนื่องจากมือปืนรับจ้างเป็นผู้ที่มีคติคิดตัวมากมายหลายคติ ตั้งแต่คติเล็กน้อยไปจนถึงคติที่มีโทษถึงประหารชีวิต เช่น ปล้น ฆี ฆ่าคนตาย ค่าของผิดกฎหมาย ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องหาที่พึ่งพิงเพื่อเป็นเกราะกำบังมิให้กลไกของรัฐเข้ามาคุกคามต่อชีวิตและอิสรภาพ ฉะนั้นมือปืนจึงต้องมีสังกัด เพื่อให้ผู้มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อและเจ้าหน้าที่ของรัฐคอยให้ความช่วยเหลือและคุ้มครอง โดยเฉพาะมือปืนรับจ้างในจังหวัดสมุทรฉิ่งที่มีชื่อเสียงนั้น จะสังเกตว่าเมื่ออาศัยอยู่ในท้องถิ่นจะไม่ค่อยมีชื่อเสียง ต่อเมื่อออกไปสู่ภายนอกจะเริ่มสะสมประสบการณ์ความมีชื่อเสียงและทรัพย์สิน เนื่องจากการมาจากจังหวัดสมุทรฉิ่ง เหมือนเป็นเครื่องหมายรับประกันคุณภาพการเป็นมือปืน จึงเป็นที่เชื่อถือของทุกคนในวงการมือปืนและเจ้าพ่อ หรือผู้มีอิทธิพลตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทำให้มือปืนจำนวนมากสามารถสะสมทรัพย์สินเงินทองจนสามารถยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นจนถึงขั้นระดับเศรษฐีและมีฐานะทางสังคม

การกระทำผิดของมือปืนหากวิเคราะห์ตามหลักกฎหมายอาจเข้าข่ายอาชญากรรมอาชญากรรม ตามคำจำกัดความ หมายถึงปรากฏการณ์หนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของบุคคล ซึ่งการกระทำนั้น ๆ ตามกฎหมายได้บัญญัติเป็นข้อห้ามและถือว่าเป็นความผิด ซึ่งผู้กระทำผิดจักต้องได้รับการลงโทษ (อรรถ สุวรรณบุปผา, 2518:19) ลักษณะของอาชญากรรมได้มีการจำแนกโดยการใช้อุบาย ซึ่งถือเอาความร้ายแรงของการกระทำผิดเป็นเกณฑ์ ซึ่งจะแสดงออกโดยลักษณะโทษ หรือการกำหนดโทษต่อการกระทำผิดในสังคมไทย การกระทำผิดที่ดีว่ามีความผิดร้ายแรงที่สุดคือ ฆ่าคนตายโดยเจตนา ซึ่งเป็นความผิดต่อชีวิตตามประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. 2499 ในลักษณะที่ 10 ซึ่งผู้กระทำผิดจะต้องได้รับโทษประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต มือปืนที่ก่อคดีอาชญากรรม ฆ่าคนตายโดยเจตนาต่างอยู่ภายใต้ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น โดยผู้มีอิทธิพลจักคอยปกป้องหลังจากมือปืนเหล่านี้ออกปฏิบัติงาน ตามที่เจ้านายตนเองสั่งหรือถูกสั่งให้จ้างวานจัดการกับผู้ใดในลักษณะมือปืนรับจ้าง

การศึกษาความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ในครั้งนี้ ใช้การศึกษาระดับมือปืนรับจ้างในจังหวัดสมุทรฉิ่ง ซึ่งยังคงมีรูปแบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบอุปถัมภ์ของผู้ทรงอิทธิพลอยู่มาก

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาภูมิหลังของมือปืนรับจ้าง ภายใต้สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการศึกษาที่เป็นอยู่
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการเข้าสู่อาชีพมือปืนรับจ้าง
- 2.3 เพื่อศึกษาสายสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมือปืนรับจ้างกับผู้อุปถัมภ์ ซึ่งจะปรากฏชัดในสถานการณ์ที่มีการกระทำผิดกฎหมาย หรือในสถานการณ์ทางการเมืองที่มีการแข่งขันกันระหว่างผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ

3. สมมุติฐานในการวิจัย

- 3.1 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมีผลทำให้เกิดมือปืนรับจ้าง
- 3.2 มือปืนรับจ้างมีความสัมพันธ์กับเจ้าพ่อหรือผู้อุปถัมภ์
- 3.3 ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์สนองตอบพึ่งพาซึ่งกันและกันในเรื่อง เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม
- 3.4 ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ทำให้พื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์เป็นเรื่องการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะมากขึ้น

4. แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2510 มีนักวิชาการหลายท่านได้พิจารณาการจัดระเบียบสังคมในลักษณะของระบบอุปถัมภ์ เริ่มต้นจากงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ที่ศึกษาสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2416 ตามด้วยนักวิชาการตะวันตกอีกหลายคน โดยเฉพาะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยคอร์เนลที่ศึกษาหมู่บ้านบางชั้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2533:272)

ระบบอุปถัมภ์ตามความหมายในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหมายถึงลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ซึ่งผู้ที่มีความสัมพันธ์แต่ละฝ่ายมีบทบาท หน้าที่ และความคาดหวังต่อกันหลายประการ ซึ่งเป็นที่รับรู้หรือยอมรับกันตามประเพณี หรือวัฒนธรรมของสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบนี้คือ ความสัมพันธ์ที่ คาร์ล แลนเด (Carl Lande) เรียกว่า ความ

สัมพันธ์ระหว่าง “ผู้อุปถัมภ์-ผู้รับอุปถัมภ์” (Patron-Client Relations) ซึ่งมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันอยู่มาก แม้ว่าฝ่ายอุปถัมภ์จะเป็นผู้ให้มากกว่าก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นการให้เปล่า ผลตอบแทนจากผู้รับอุปถัมภ์จะมีให้แก่ผู้อุปถัมภ์เสมอ แม้ว่าอาจมิใช่ด้านวัตถุก็อาจเป็นในด้านจิตใจ ความจงรักภักดี เป็นต้น ลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้มีองค์ประกอบของความเป็นมิตรอยู่ด้วย แต่เป็นมิตรภาพที่ขาดดุลยภาพ (lopside friendship) ในแง่ที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง เป็นการให้ความสนิทสนมคุ้นเคยกัน แสวงหาผลประโยชน์จากกัน หรือจากผู้ที่ตนมีความสัมพันธ์ด้วย (instrumental friendship)

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่เด่นๆ ของระบบอุปถัมภ์ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีสถานภาพและบทบาทที่แตกต่างกัน คือ

1. เป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่ไม่ถาวร (สนิท สมัยครคร, 2533:26) ในภาวะสังคมดั้งเดิมโดยส่วนใหญ่ความสัมพันธ์จะถาวรจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะตายไปหรือผู้อุปถัมภ์ที่มีโอกาสแลกเปลี่ยนแทบทุกแง่มุมของความสัมพันธ์ เช่น ทุนความช่วยเหลือ หรือนายทุนให้เงินกู้ ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ที่คงที่ต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าถ้าความสัมพันธ์ใน “ระบบอุปถัมภ์มีหลากหลาย (multiplex) มากเพียงใด ความสัมพันธ์ก็จะมีโอกาสยืนยาวมากขึ้นเท่านั้น” (ธีรยุทธ บุญมี, 2532 : 213)

2. เป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะต่างตอบแทน (reciprocities) (สนิท สมัยครคร, 2533 : 26) แต่เป็นการแลกเปลี่ยนแบบไม่สมดุล ซึ่งผู้อุปถัมภ์มักจะอยู่ในฐานะที่จะให้วัตถุหรือบริการแก่ผู้อื่นได้อย่างสะดวกสบาย ผู้ที่รับวัตถุหรือบริการนี้อาจเป็นครอบครัวชาวบ้านที่ยากจน วัตถุหรือบริการที่ได้ อาจเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับการอยู่รอดของตนหรือครอบครัว การรับเอาวัตถุหรือบริการโดยไม่สามารถตอบแทนคืนได้เต็มที่ จะสร้างหนี้สินทางใจที่ผูกพันผู้นั้นเข้ากับผู้อุปถัมภ์ การที่ผู้อุปถัมภ์เป็นผู้ควบคุมหรือผูกขาดทรัพยากร (resource) ที่สำคัญ ๆ และจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของผู้อื่น ทำให้ชาวบ้านธรรมดาทั่ว ๆ ไป ที่ไม่มีทรัพยากรเหล่านี้ จำใจหรือเต็มใจเข้าพึ่งพาผู้อุปถัมภ์เพื่อขอใช้ทรัพยากรเหล่านั้น เป็นการเริ่มต้นกระบวนการแลกเปลี่ยนแบบไม่สมดุลขึ้น (ธีรยุทธ บุญมี, 2532 : 200)

3. เป็นความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างหวังผลประโยชน์จากกันและกัน (instrumental relationship)

4. ผู้อุปถัมภ์ ซึ่งเป็นฝ่ายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่าจะให้ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุแก่ฝ่ายผู้รับอุปถัมภ์ซึ่งมีฐานะด้อยกว่า

5. ผู้รับอุปถัมภ์จะตอบแทนด้วยความจงรักภักดี หรือบริการอื่น ๆ ที่ตนสามารถทำได้ เช่น การสนับสนุนทางการเงิน (สนิท สมักรการ, 2533 : 26) เช่น การตอบแทนด้านแรงงานหรือ วัตถุ ด้วยหน้าที่ทางทหารหรือการต่อสู้ทางการเมือง

6. มีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน (dyadic) ซึ่งเป็นความผูกพันของ มิตรภาพแบบประโยชน์ใช้สอย (ธีรยุทธ บุญมี , 2532 : 199)

สนิท สมักรการ (2533 : 24-27) ใช้แนวคิดของวูล์ฟ (Wolf, 1963) ในการวิเคราะห์ สังคมไทย โดยกล่าวว่าระบบอุปถัมภ์ของไทยสามารถแบ่งออกได้ 4 รูปแบบคือ

1. รูปแบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่ในหมู่ญาติ เป็นระบบที่เก่าแก่มากระบบหนึ่งในสังคมไทย ตามวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างญาติอาวุโส (พี่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย) กับญาติผู้น้อย (น้อง ลูก หลาน เหลน) เป็นความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์อย่างชัดเจน โดยญาติอาวุโสมีฐานะทางสังคม และเศรษฐกิจสูงกว่าในระยะต้น ๆ ฉะนั้นญาติอาวุโสจึงมักเป็นผู้ให้ทางวัตถุแก่ญาติผู้น้อยตลอดมา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ญาติผู้น้อยต่างก็รู้สำนึกในบุญคุณ ซึ่งความรู้สึกนี้เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญประการ หนึ่งของคนไทย เด็ก ๆ มักจะได้รับการสั่งสอนให้รู้จักบุญคุณของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่ ชุบเลี้ยงตนมาจนเติบโต

2. ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างมิตรสหาย ความเป็นเพื่อนในสังคมไทยปรากฏออกมาได้หลายรูปแบบ เช่น เพื่อนเล่น เพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนร่วมสถาบันศึกษา และเพื่อนตาย เป็นต้น เพื่อนในสังคมไทยคาดหวังต่อกันและกันมาก ความเป็นเพื่อนแท้มักวัดกันด้วยพฤติกรรม การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ในทำนองนี้จะเข้าลักษณะของระบบอุปถัมภ์อย่าง แท้จริงเมื่อเพื่อนผู้ได้รับการอุปถัมภ์ทางด้านวัตถุ ตอบแทนด้วยการจงรักภักดี คอยปกป้องเพื่อน ผู้ให้ความอุปถัมภ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามสติปัญญาที่ตนมีอยู่ ความสัมพันธ์จะกลายมาเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สมมูลที่จะต้องตอบแทนซึ่งกันและกัน

3. ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในองค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นของรัฐหรือเอกชนมัก จะถูกมองในแง่ลบอยู่ตลอดเวลาว่าระบบอุปถัมภ์ทำให้การบริหารงานขาดประสิทธิภาพซึ่งก็มีส่วน จริงอยู่ไม่น้อย ถ้าระบบอุปถัมภ์นั้นดำเนินไปโดยปราศจากคุณธรรมโดยสิ้นเชิง และมักแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในรูปความสัมพันธ์ระหว่าง "เจ้านาย-ลูกน้อง" ในแต่ละองค์กรอาจก่อให้เกิดมี กลุ่มจงรักภักดีขึ้นหลายกลุ่มได้ หากเป็นองค์กรขนาดใหญ่มีผู้บริหารหลายคน หากผู้นำในกลุ่ม หมดอำนาจลงไป กลุ่มก็อาจสลายตัวและสมาชิกของกลุ่มอาจไปสวมวิกักคักกลุ่มอื่นที่เข้ากันได้ดีกว่า

ได้ ปัจจุบันองค์กรต่าง ๆ ได้พยายามที่จะลดบทบาทและความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ลงและมีการใช้ระบบคุณธรรมมากขึ้น แต่ระบบอุปถัมภ์ก็ยังคงมีอยู่โดยทั่วไป

4. ระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพ เป็นระบบอุปถัมภ์ที่น่าจะมีลักษณะกตเวทิน้อยกว่าแบบอื่น ๆ สำหรับสังคมไทยระบบอุปถัมภ์ระหว่างอาชีพหรือข้ามอาชีพนี้ อาจจำแนกได้ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มข้าราชการ พ่อค้า เป็นไปในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางด้านวัตถุระหว่างกันมากกว่า คือ ฝ่ายข้าราชการจะอำนวยความสะดวกประโยชน์บางประการให้แก่พ่อค้า นักธุรกิจ ซึ่งจะตอบแทนด้วยการให้เงินทองหรือทรัพย์สินมีค่าอย่างอื่น สิทธิประโยชน์ที่ฝ่ายข้าราชการให้แก่พ่อค้า นักธุรกิจในกรณีนี้ส่วนมากมักจะเป็นเรื่องที่ไม่ตรงไปตรงมาตามหลักคุณธรรม คือ มีความลำเอียงแฝงอยู่ บางเรื่องอาจถึงกับหลีกเลียงหรือผิดกฎหมายก็ได้ ส่วนความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมือง-ชาวไร่ชาวนา จะเห็นได้ชัดเจนมากในระยะเวลาใกล้การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นักการเมืองที่เคยเป็นผู้แทนมาแล้วก็หวังว่าจะได้รับการเลือกเข้าสู่สภาอีกครั้งหนึ่ง จะต้องออกเยี่ยมเยียนราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งถี่ขึ้น โดยที่ราษฎรไทยส่วนใหญ่อยู่ในชนบทประกอบอาชีพทำไร่ทำนา ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างนักการเมืองกับชาวไร่ชาวนาจึงมองเห็นได้ชัดในทางพฤติกรรม โดยนักการเมืองต้องการคะแนนเสียงจากชาวนา แต่ชาวนาผู้มีฐานะยากจนต้องการความช่วยเหลือทางด้านวัตถุจากนักการเมือง เช่น ถนนหนทาง หรือทรัพย์สินเงินทองอย่างอื่น นักการเมืองจึงต้องทำตนเป็น “เศรษฐีใจบุญ” หรือ “เจ้าบุญทุ่ม” (สนิท สมักรการ, 2533:24 - 27)

เจมส์ ซี สกอตต์ (James C. Scott) (1972) (แปลโดย ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539:47) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ อาจนิยามได้คือในกรณีของความสัมพันธ์คู่ (ระหว่างคน 2 คน) ที่ความสัมพันธ์มีลักษณะเป็นกลไก (instrumental relationship) โดยบุคคลหนึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่า(ผู้อุปถัมภ์)จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์หรือทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่า (ผู้รับอุปถัมภ์) ผู้ซึ่งในส่วนของตนจะต้องตอบแทนโดยการให้การสนับสนุนโดยทั่ว ๆ ไปและให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้บริการส่วนตัวต่อผู้อุปถัมภ์ เงื่อนไขอีก 3 ประการของลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์คือ ความไม่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ส่วนตัว และความยึดหยุ่นไม่เฉพาะเจาะจง

1. ความไม่เท่าเทียมกัน ความไม่สมดุลกันในการแลกเปลี่ยนระหว่างคู่สัมพันธ์ 2 ฝ่ายที่แสดงและสะท้อนให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันในแง่ของทรัพย์สิน อำนาจ และสถานภาพ ผู้รับ

อุปถัมภ์ในความหมายนี้ คือใครก็ตามที่เข้าไปมีส่วนในการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่ากันที่ผู้รับอุปถัมภ์ไม่สามารถตอบแทนได้เต็มที่ การคิดหนี้บุญคุณได้ผูกมัดเขาไว้กับผู้อุปถัมภ์ ในแง่ทฤษฎีผู้รับอุปถัมภ์มีทางเลือกได้ 4 ทาง *กรณีที่หนึ่ง* เขาสามารถตอบแทนด้วยบริการที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการมากจนถึงระดับที่เขาสามารถถึงสถานการณ์กลับเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน *กรณีที่สอง* ในกรณีพิเศษ เช่น ทางด้านศาสนา การแพทย์ หรือความเชี่ยวชาญในการสู้รบ การตอบแทนอาจเป็นสิ่งเป็นไปได้ แต่ทรัพยากรของผู้รับอุปถัมภ์ที่มีฐานะต่ำ มักจะไม่เพียงพอที่จะสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นได้ ผู้รับอุปถัมภ์อาจจะพยายามหาทางพึ่งพิงแหล่งอื่น ถ้าความจำเป็นที่จะมีผู้รับอุปถัมภ์มีมากและหากมีการแข่งขันกันมากระหว่างผู้อุปถัมภ์หลายคน ข้อเรียกร้องของผู้อุปถัมภ์ก็จะลดลง *กรณีที่สาม* ในสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่แล้วอำนาจในการปกครองตนเองเป็นสิ่งสนับสนุนให้มีการผูกขาดอำนาจท้องถิ่น โดยเจ้าหน้าที่หรือเจ้าของที่นา แต่ผู้รับอุปถัมภ์อาจมีอำนาจต่อรองและสามารถบังคับผู้อุปถัมภ์ แต่ในความเป็นจริง อำนาจของผู้อุปถัมภ์ในท้องถิ่นและการขาดความเป็นอิสระในการปกครองตนเองอาจทำให้กรณีนี้เป็นไปได้ยาก *กรณีสุดท้าย* ในแง่ทฤษฎีผู้รับอุปถัมภ์อาจไม่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์เลยก็ได้ แต่ทางเลือกนี้จะดูห่างไกล โดยเหตุที่ผู้อุปถัมภ์คือ ผู้ครอบครองบริการสำคัญ เช่น การปกป้องคุ้มครอง การเป็นเจ้าของที่ดิน และการมีงานทำ

การเข้าเป็นพรรคพวกของผู้อุปถัมภ์ไม่ใช่การบีบบังคับโดยสิ้นเชิง ทั้งไม่ใช่ผลของทางเลือกที่มีจำกัด แน่แน่นอนว่าระบบความสัมพันธ์คู่แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์จะตกอยู่ ณ จุดใดของความต่อเนื่อง (continuum) จะขึ้นกับปัจจัย 4 ประการที่กล่าวข้างต้น

ระดับที่ผู้รับอุปถัมภ์ยอมต่อผู้อุปถัมภ์นั้นเป็นผลโดยตรงของระดับความไม่สมดุลในความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน นั่นคือการทำผู้รับอุปถัมภ์พึ่งพาบริการของผู้อุปถัมภ์มากหรือน้อยเป็นตัวสร้างความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณหรือข้อผูกพันในส่วนของผู้รับอุปถัมภ์ トラบเท่าที่เขายังต้องการพึ่งพาอยู่ และในแง่ของผู้อุปถัมภ์ข้อผูกพันนับเป็น “การสะสมคุณค่า” หนี้ทางสังคม (store of value) ที่ผู้อุปถัมภ์สามารถเรียกใช้ได้ในคราวต่อ ๆ ไป การควบคุมบริการที่จำเป็นของผู้อุปถัมภ์ช่วยทำให้เขาสามารถสะสมความเคารพนับถือ และการที่ผู้รับอุปถัมภ์ยอมต่อผู้อุปถัมภ์ถือเป็นการขยายสถานภาพและความสามารถในอันที่ผู้อุปถัมภ์จะระดมกลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนมากขึ้นในยามที่เขาต้องการ ยิ่งผู้รับอุปถัมภ์ที่ต้องพึ่งพาเขามีจำนวนมากเท่าไรก็เท่ากับว่าเขามีความสามารถที่จะชักจูงกลุ่มได้ ในรูปแบบสังคมเกษตรกรรมที่ขึ้นกับระบบอุปถัมภ์ความสามารถที่จะระดมผู้ติดตามมีความสำคัญในการแข่งขันระหว่างผู้อุปถัมภ์เพื่ออำนาจในระดับภูมิภาคที่สูงขึ้นไป ดังที่บลาว (Blau) พรรณนาไว้ว่า

สมาชิกที่มีสถานภาพสูงจะจัดหาทั่วโลกความช่วยเหลือให้แก่ผู้ที่อยู่ในสถานภาพที่ต่ำกว่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับการนับถือยกย่องและการยินยอม ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยเหลือผู้ที่มีฐานะสูงในการแข่งขันเพื่อตำแหน่งที่สำคัญ

2. ความสัมพันธ์ส่วนตัว ลักษณะของความสัมพันธ์คู่ของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์คือความสัมพันธ์ส่วนตัวซึ่ง ๆ หน้า การสืบทอดของรูปแบบของการตอบแทนกันช่วยสร้างและทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์แนบแน่นขึ้น โดยเฉพาะช่วยสร้างความไว้วางใจและรักใคร่ระหว่างคู่สัมพันธ์ทั้งสอง เมื่อผู้รับอุปถัมภ์ต้องการกู้ยืมเงินหรือต้องการใครสักคนที่จะช่วยไกล่เกลี่ยระหว่างเขาและผู้มีอำนาจ เขารู้ว่าต้องพึ่งพาอาศัยผู้อุปถัมภ์ของเขา ผู้อุปถัมภ์รู้เช่นเดียวกันว่า “คนของเขา” จะช่วยเหลือเขาในเรื่องที่เขาต้องการเมื่อยามจำเป็น ยิ่งไปกว่านั้น ความคาดหวังต่อกันและกันของคู่สัมพันธ์จะได้รับการสนับสนุนจากค่านิยมของชุมชนและพิธีกรรม

ความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้า (face-to-face) ที่เป็นคุณสมบัติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์รวมทั้งขนาดของทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์ จะช่วยกำหนดจำนวนคนที่มีความผูกพันใกล้ชิดที่ผู้อุปถัมภ์พึงมีได้ แม้ว่าเขาจะมีทรัพยากรมากก็ตาม ความสัมพันธ์ส่วนตัวและมิตรภาพที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ทำให้เป็นไปได้ยากที่ผู้อุปถัมภ์คนหนึ่งจะมีผู้รับอุปถัมภ์คนเดียวหรือทอดเดียว ผู้รับอุปถัมภ์อาจจะเชื่อมต่อผู้อุปถัมภ์โดยผ่านคนกลางมาแล้วทอดหนึ่ง โดยทั่วไปผู้อุปถัมภ์คนหนึ่งและบริวารของเขาจะมีขนาดไม่ใหญ่มาก

3. ความสัมพันธ์แบบไม่เฉพาะเจาะจง คุณสมบัติของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์สะท้อนให้เห็นถึงความรักใคร่ที่ทำให้ลักษณะของความสัมพันธ์เป็นแบบไม่เฉพาะเจาะจงเฉพาะบางเรื่อง แต่จะยอมรับ “บุคคลทั้งตัวตน” (whole-person) มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์เฉพาะบางส่วนและขาดความเป็นกันเอง สายสัมพันธ์แบบไม่เฉพาะเจาะจงจะดำรงอยู่ได้แม้ว่าจะอยู่ในสถานะของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วก็ตาม มันจะยังคงอยู่ตราบเท่าที่ทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะให้การตอบแทนซึ่งกันและกันได้

โดยทั่วไปการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์มักจะมีแนวโน้มนเชิงกลไก (instrumental) มากขึ้น การคงลักษณะเดิมน้อยลง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ยังคงขึ้นกับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ครอบคลุมหลายด้านของความสัมพันธ์เชิงมิตรภาพเมื่อเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ส่วนตัวและเป็นความสัมพันธ์แบบสัญญา (impersonal and

contractual ties) ที่มีอยู่ในความสัมพันธ์แบบการค้า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะทำให้ลักษณะความสัมพันธ์แบบประเพณีค่อยๆ สูญสลายลง กลไกของการปกป้องแบบประเพณีที่ลดความสำคัญลงจะต้องสูญเสียลักษณะบางประการเพื่อรักษาระบบเอาไว้ท่ามกลางรัฐชาติที่มีระบบเศรษฐกิจแบบธุรกิจ

นอกจากนี้ อีริก อาร์ วูลฟ์ (Eric R. Wolf) (1963) (แปลโดย ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539:381) ได้ขยายความเพิ่มเติมว่าในกรณีที่ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนเชิงกลไกมาถึงจุดที่เกิดความไม่สมดุล ในเชิงแลกเปลี่ยนในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งมีฐานะเหนืออีกฝ่ายหนึ่งในความสามารถที่จะเสนอสินค้าและบริการนั้น ภาวะความเป็นเพื่อนจะแปรเปลี่ยนหรือเปิดทางให้กับความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ ซึ่งเป็น “ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนที่มีฐานะต่างกัน” (lopsided friendship) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์จะผูกพันคู่สัมพันธ์ในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน ไม่ใช่เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งที่จำเป็นในช่วงขณะหนึ่ง ๆ ของความสัมพันธ์ ภายได้ผลประโยชน์ในรูปวัตถุที่ผู้รับอุปถัมภ์ได้รับ

คู่สัมพันธ์ในความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ไม่ได้แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่มีค่าสมน้ำสมเนื้อกันอีกต่อไป การเสนอของผู้อุปถัมภ์มักจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้มากกว่า เขาจะให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจและการคุ้มครองให้พ้นจากการบังคับขู่เข็ญของผู้มีอำนาจ ทั้งโดยถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย ผู้รับอุปถัมภ์จะตอบสนองในลักษณะของสิ่งของที่จับต้องไม่ได้มากกว่า *ประการแรก* โดยการยกย่องนับถือ “ผู้รับอุปถัมภ์จะยึดมั่นในความซื่อตรงต่อผู้อุปถัมภ์ของตนและจะพูดจาในเรื่องนี้โดยเปิดเผย การทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการกระตุ้นความจงรักภักดีของคนอื่นให้ช่วยสร้างมิตรภาพ สร้างชื่อเสียงให้แก่ผู้อุปถัมภ์และยืนยันถึงความมั่นคงยืนนานของผู้อุปถัมภ์” *ประการที่สอง* ผู้รับอุปถัมภ์จะสนองตอบผู้อุปถัมภ์ได้โดยการส่งข่าวเกี่ยวกับเพทุบายของคนอื่นๆ *ประการที่สาม* ให้การสนับสนุนในด้านการเมือง จุดนี้เองที่ปัจจัยเรื่องอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้ลักษณะต่างตอบแทนหมดไป

เอ็ดเวิร์ด แวน รอย (Edward Van Roy) (1971) (แปลโดยปรีชา คุวินทร์พันธุ์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539:233) ก็มีความคิดเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ ที่สอดคล้องกับ อีริก อาร์ วูลฟ์ (Eric R. Wolf) ในแง่ของความไม่สมดุลในการแลกเปลี่ยนในความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นในบทความต่าง ๆ และในหนังสือ Economic System of Northern Thailand (1971) แวน รอย (Van Roy) ได้ชี้การวิเคราะห์ความ

สัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแยกไม่ออก แวน รอย (Van Roy) พบว่า ระบบบริวาร (entourage) สามารถช่วยอธิบายการจัดฐานะตำแหน่งทางสังคมและการที่ไม่สามารถแยกหน้าที่ของกิจกรรมต่างๆ (functional separation) ให้เป็นเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เกณฑ์ในการกำหนดระบบบริวารของ แวน รอย (Van Roy) เป็นสิ่งเข้าใจได้ง่าย ในเชิงพฤติกรรมหมายถึง “สถานะการแลกเปลี่ยนที่กำหนดโดยตำแหน่งที่ต่างกัน” และ แวน รอย (Van Roy) ได้ชี้ถึง การติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคมที่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ที่เป็นการพึ่งพาตอบสนองซึ่งกันและกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ และจะไม่อยู่ในสภาพสมดุลตลอดเวลา

เจเรมี เคมพ์ (Jeremy Kemp) (1982) (แปลโดย ปรีชา ฤวิทรพันธุ์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา ฤวิทรพันธุ์, 2539:246) ได้พูดถึงการตีความระบบเครือญาติ และไม่ปฏิเสธว่าคนทั่วไปอาจใช้เครื่องมือเพื่อจุดประสงค์อื่น แต่เหตุผลหนึ่งที่ใช้กันนั้นเนื่องมาจากปัจจัยด้านศีลธรรม ข้อเรียกร้องจากญาติเป็นสิ่งที่ปฏิเสธยาก ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าในหลายๆ สังคม ญาติสมมุติเป็นแนวคิดที่สำคัญเป็นอย่างมาก ในสังคมไทยลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ก็มักจะมีการอ้างอิงความเชื่อหรือใช้สำนวนของเครือญาติ การใช้ศัพท์ทางเครือญาติในสังคมไทยเป็นไปอย่างกว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวที่จะช่วยลดการแข่งขันหรือการเอาเปรียบกัน ประการสุดท้ายนี้มีความสำคัญมาก เพราะศัพท์ทางเครือญาติจะครอบคลุมบางส่วนของระบบอุปถัมภ์ และในขณะเดียวกันก็เกี่ยวพันความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ เช่น การเป็นญาติโดยตรงหรือเป็นเพื่อนกัน นอกจากนี้ เคมพ์ (Kemp) ยังสรุปว่าการอธิบายความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ช่วยให้มีการกำหนดขอบเขตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชัดเจนขึ้น การจัดองค์กรที่เป็นทางการมักจะขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ที่เป็นสากลหรือระเบียบราชการ แต่ในทางปฏิบัติ กลับถูกครอบงำโดยความสัมพันธ์และข้อผูกมัดส่วนตัว ระบบอุปถัมภ์จึงเป็นสิ่งที่แทรกอยู่ในสถาบันที่เป็นทางการ ความข้อนี้นี้จึงมีประโยชน์อยู่และจะมองข้ามไปไม่ได้

โยชิฟุมิ ทามาดา (Yoshifumi Tamada) (แปลโดย พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ใน อมรา พงศาพิชญ์ และ ปรีชา ฤวิทรพันธุ์, 2539:315) ศึกษาเรื่อง “อิทธิพล” และ “อำนาจ” ของการเมืองไทยด้านที่ไม่เป็นทางการ ทามาดากล่าวว่า การศึกษาเรื่องการเมืองไทยที่ผ่านมาใช้แนวคิดเรื่อง “อำมาตยาธิปไตย” (bureaucratic polity) ของ เฟรด ดับบลิว ริกส์ (Fred W. Riggs) ซึ่งได้คิดค้นขึ้นมาเป็นเวลายาวนานกว่า 2 ทศวรรษที่แล้ว และยังคงมีอิทธิพลต่อการวิเคราะห์การเมืองไทย ในลักษณะที่เป็นกรอบความคิดของการวิเคราะห์การเมืองไทย มาโดยตลอด (Neher and Bidhya,

1994:1) ในทฤษฎีของริกส์ (Riggs 1966 : 396) ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากความไม่มีประสิทธิภาพในการควบคุมระบบราชการของพลังนอกระบบราชการ เพราะพลังนอกระบบเหล่านี้ยังไม่เกิดขึ้นหรือแม้ว่าจะเกิดขึ้นแล้วก็มีลักษณะที่ยังอ่อนแออยู่ (Riggs, 1966:131 and Girlihg, 1981:10) แต่อย่างไรก็ดีเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำลายแนวความคิดการวิเคราะห์นี้ ที่การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วได้ทำให้เกิดพลังนอกระบบราชการอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ได้แก่พรรคการเมือง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนักธุรกิจ ซึ่งแต่เดิมถูกมองว่าเป็นคน “ต่างดาวและต่ำต้อย” ไร้อำนาจทางการเมือง บทบาทของนักธุรกิจได้เพิ่มขึ้นโดยให้การสนับสนุนทางการเงินแก่พรรคการเมือง หรือผู้นำทหารเพื่อจะได้มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ริกส์ (Riggs) เน้นว่าอิทธิพลมีความสำคัญอย่างมากในระบบราชการ อิทธิพลนี้จะปรากฏในรูปความสัมพันธ์ส่วนตัว และกรอบทฤษฎีระบบอุปถัมภ์มักจะถูกนำมาใช้ในการศึกษาการเมืองไทย

นักธุรกิจมักจะให้การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ข้าราชการเพื่อหวังจะได้รับการตอบแทนจากข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ข้าราชการจะรู้สึกถึงบุญคุณ และน้ำใจของนักธุรกิจเมื่อได้รับความช่วยเหลือ และถ้าหากแสดงความสำนึกในบุญคุณให้ปรากฏแก่สายตานักธุรกิจ นักธุรกิจก็จะให้ความช่วยเหลือมากขึ้นไปอีก ถ้าหากไม่สามารถทำได้ นักธุรกิจก็ไม่อยากช่วยอีก นักธุรกิจที่ช่วยเหลือราชการนี้จะได้รับการบริการที่รวดเร็วมาก และทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับข้าราชการในลักษณะเส้นสายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการระดับสูง นักธุรกิจสามารถเข้าหานักการเมือง และยังสามารถใช้อิทธิพลทางการเมืองได้อีก 2 ทาง คือ ลงสมัครรับเลือกตั้งเอง หรือเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งโดยเฉพาะหาเงินสนับสนุนการรณรงค์หาเสียง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้สมัคร อิทธิพลของนักธุรกิจเพิ่มขึ้นอย่างมากนับตั้งแต่การพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นักธุรกิจสามารถแปรเปลี่ยนความมั่งคั่งของตนไปสู่อำนาจทางการเมือง โดยผ่านการเมืองเชิงอิทธิพลและยังเป็นส่วนสำคัญของชนชั้นนำในการเมืองไทย

แนวความคิดเครือข่ายสังคม (Social Network Concept) กับระบบอุปถัมภ์

เครือข่ายสังคมนี้หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกัน โดยลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ได้ (Mitchell, 1969:2 อ้างใน ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2533:210) เครือข่ายสังคมนี้ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคม ข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวที่บุคคลมีต่อกัน มีอิทธิพลใน

การกำหนดแนวทางพฤติกรรมของบุคคล ในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการทางการเมือง (political entrepreneur)

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2526:54) เสนอแนวความคิดว่าเครือข่ายสังคมช่วยให้เห็นพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลในลักษณะที่ตื่นตัว (active) มากกว่าที่จะเป็นแบบเฉื่อยชา (passive) เหมือนกับที่ได้เห็นจากการนำเอาทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่มาวิเคราะห์ระบบการเมืองไทย เนื่องจากความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเกิดขึ้นใหม่และเสื่อมสลายลงอยู่ตลอดเวลา และบุคคลในสังคมมีความผูกพันซึ่งกันและกันหลายๆ ด้าน แนวความคิดเครือข่ายสังคม ได้เน้นให้เห็นถึงพฤติกรรมทางการเมืองไทยที่มีลักษณะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย แนวความคิดเครือข่ายสังคมยังช่วยเน้นให้เห็นถึงรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมทางการเมืองไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม และมีความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลหนึ่งมีต่อผู้อื่นอาจมองได้เป็นเครือข่ายสังคมหนึ่ง เครือข่ายสังคมนี้อาจจะแสดงให้เห็นภาพได้ว่าเปรียบเสมือนจุดต่าง ๆ ที่มีการเชื่อมโยงด้วยเส้นตรงหลายๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคนจึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางที่มีสายสัมพันธ์ต่างๆ กับจุดหรือบุคคลอื่น และบุคคลเหล่านี้บางคนอาจมีสายสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จัก การที่จะศึกษาเครือข่ายสังคมจึงจำเป็นที่จะต้องเริ่มที่บุคคลใด บุคคลหนึ่งที่ตั้งว่าเป็นจุดศูนย์กลาง และพิจารณาว่าบุคคลนั้นมีสายสัมพันธ์กับใครบ้าง และพวกเขาเหล่านั้น มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งจึงเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขา และขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่เขาสามารถใช้ให้มีผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่น

ตัวแปรที่ใช้ในการอธิบายคุณลักษณะของเครือข่ายสังคมที่เสนอโดย Boussevain (1974:28-44) อ้างใน ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2533:212) ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (multiplexity) 2) สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน (transactional content) 3) ลักษณะของการให้และการรับ (directional flow) และ 4) ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน (frequency and duration of interaction)

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน

เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งประกอบไปด้วยบุคคลอื่นที่เรารู้จักและมีสายสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ในแง่ของบทบาทแล้ว บุคคลแต่ละคนมีบทบาทที่ต้องกระทำหลายบทบาทในชีวิตประจำวัน ในการมีบทบาทแต่ละบทบาทเขาได้พบปะรู้จักกับบุคคลอื่นที่มีบทบาทอย่างเดียวกัน และบางครั้งเขาได้พบกับบุคคลเดิมในการมีบทบาทอื่น ๆ การที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันเพียงบทบาทเดียว เรียกว่ามีความสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (uniplex or single-stranded) และการที่บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์กันในหลายบทบาท เรียกว่า มีความสัมพันธ์เชิงซ้อน ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลศูนย์กลางมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในหลาย ๆ บทบาท ในทางมานุษยวิทยาสังคมมีข้อสมมุติฐานข้อหนึ่งว่า บทบาทหลาย ๆ อย่าง ที่แต่ละคนมีนั้น มีผลกระทบต่อกัน เพราะในแต่ละบทบาทต่างก็มีปทัสถาน และความคาดหวังทางสังคมที่เกิดขึ้นในแนวทางพฤติกรรม

2. สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยน

สิ่งแลกเปลี่ยนในที่นี้หมายถึงสิ่งของและน้ำใจที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคนในการแสดงบทบาทแต่ละอย่าง สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนกันนี้ไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับปทัสถานสังคมที่มีอยู่ในแต่ละบทบาท หากยังขึ้นอยู่กับว่าบุคคลที่แสดงบทบาทนั้นจะตัดสินใจมีพฤติกรรมอย่างไร ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าในแต่ละบทบาท ปทัสถานและความคาดหวังจะถูกกำหนดว่าควรจะมีการแลกเปลี่ยนสิ่งใดบ้าง แต่ในทางปฏิบัติแล้วมิได้เป็นเช่นนั้นเสมอไป สิ่งที่มีการแลกเปลี่ยนที่แสดงให้เห็นถึงเนื้อหาของเครือข่ายสังคม ได้แก่ การทักทาย การสนทนา การเยี่ยมเยือน การช่วยเหลือการทำงาน การให้บริการส่วนตัว และการช่วยเหลือทางการเงิน ตัวแปรเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจว่าบุคคลหนึ่งให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด แต่ยังช่วยให้เห็นว่าเขาได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้างจากความสัมพันธ์ดังกล่าว

3. ลักษณะของการให้และการรับ

การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบุคคลสองคนอาจมีลักษณะที่มีการให้และการรับที่ไม่สมดุลกัน คืออาจจะมีการให้มากกว่าการรับ หรือกลับกัน ลักษณะของการให้และการรับดังกล่าวเป็นเครื่องชี้หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลแต่ละคนให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีต่ออีกบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใด ถ้ามีการให้และการรับในปริมาณที่เท่าเทียมกัน ก็แสดงว่าบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันนั้นมีอำนาจและเกียรติภูมิในระดับที่เท่าเทียมกัน และในความสัมพันธ์ใดที่มีการให้มากกว่าการรับ แสดงว่าผู้ที่ให้มากกว่ารับมีสถานะทางสังคมและอำนาจที่เหนือกว่าผู้รับในระบบอุปถัมภ์ ผู้อุปถัมภ์เป็นผู้ให้ผลประโยชน์และความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่ผู้รับอุปถัมภ์มาก

กว่าที่จะได้รับการบริการต่าง ๆ คอบแทนจากผู้อุปถัมภ์ ลักษณะของการให้และการรับในความสัมพันธ์ของบุคคล เป็นเครื่องชี้อย่างหนึ่งถึงคุณภาพของความสัมพันธ์นั้น

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน

เครือข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ความสัมพันธ์ต่อคนที่รู้จักมานานอาจจะค่อย ๆ เสื่อมไป การที่บุคคลได้พบปะกันบ่อยครั้ง อาจช่วยให้มีความรู้สึกผูกพันกันมากแต่ไม่ทุกกรณี ระยะเวลาที่ได้รู้จักกันมาอาจจะเป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ดีกว่า

แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีและระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย

ศักดิ์ศรีมีลักษณะเป็นนามธรรมซึ่งแฝงอยู่ในตัวคนทุกคน ในความสัมพันธ์ทางสังคม คนทุกคนจะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของกันและกัน คนในทุกวัฒนธรรมมักจะยึดถือเอาเกียรติยศหรือความรู้สึกบางอย่างมาเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์แทนศักดิ์ศรีของคน จอร์จ ซิมเมล (George Simmel) (อ้างใน สุวรรณา สถาอานันท์ และ เนื่องน้อย บุญเนตร, 2535:265) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน เสนอว่าคนมักสร้างความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ระหว่างตัวเองกับวัตถุบางอย่าง เกิดเป็น "อาณาเขตของศักดิ์ศรี" (honor sphere) ขึ้น หากใครมาละเมิดอาณาเขตนี้ก็เท่ากับละเมิดศักดิ์ศรีของผู้นั้น ในสังคมไทยศักดิ์ศรีมีความสัมพันธ์กับการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในสังคมและมีได้หลายความหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับคำอื่น ๆ เช่น คำว่า "เกียรติ" และ "เกียรติยศ" ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่มักใช้กับ "กลุ่ม" หรือ "สถาบัน" และตำแหน่ง นอกจากเรื่อง "เกียรติ" หรือ "เกียรติยศ" แล้ว ศักดิ์ศรีในสังคมไทยยังมีความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น บารมี (charisma) ซึ่งเป็นศักดิ์ศรีแบบหนึ่งที่มาจากสิ่งสูงสุด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่เหนือโลก บารมีจึงมักจะใช้อย่างค่อนข้างเฉพาะเจาะจงกับกษัตริย์ ผู้วิเศษ ผู้มีบุญ หรือนักเลงโตในชนบท บารมีเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะกระจายแผ่ออกไปคุ้มครองบุคคลในสังคมและสิ่งรอบ ๆ ผู้มีบารมีจึงมักมีผู้ติดตามหรือบริวารมาก ด้วยเหตุนี้ในสังคมไทย "บารมี" จึงเป็นศัพท์อีกคำหนึ่งที่จัดได้โดยการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมบางอย่าง ผู้ที่มีบารมีในสังคมไทยมักเป็นผู้มีอำนาจมาก มีผู้ติดสอยห้อยตาม หรือรับใช้จำนวนมาก (ธีรยุทธ บุญมี, 2535:265-270) ซึ่งคือผู้อุปถัมภ์ และผู้ติดตามทั้งหลาย คือ ผู้รับอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายยังได้รับการตอกย้ำจากค่านิยมในเรื่องบุญคุณ ทั้งผู้ให้และผู้รับอุปถัมภ์ต้องผูกพันโดยค่านิยมในเรื่องบุญคุณดังกล่าวด้วย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ หนึ่งในผู้ริเริ่มในการวิเคราะห์สังคมแบบอุปถัมภ์ได้ศึกษาเรื่องสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 การศึกษาพบว่าสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสัมพันธ์ระหว่างระบบฐานันดรไพร่กับโครงสร้างชนชั้น ระบบฐานันดรไพร่หมายถึง ความสัมพันธ์ของคู่สัมพันธ์ 2 ฝ่าย ฝ่ายแรกคือเจ้าขุนมูลนายซึ่งอยู่เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง คือข้าทาสบริวารซึ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเครื่องมือในลักษณะที่การแข่งขันเพื่อหาทางเข้าถึงทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติหรือทางสังคม คักคินาเป็นเกณฑ์กำหนดฐานะและชนชั้นของบุคคล

สังคมไทยก่อนการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินสมัยราชการที่ 5 แบ่งชนชั้นออกเป็น 2 ชนชั้น (Class) หรือ 2 ฐานันดร (Estate) คือ ชนชั้นปกครองที่ประกอบด้วย เจ้าและนาย และชนชั้นที่ถูกปกครอง ซึ่งประกอบด้วยไพร่และทาส นายจะมีไพร่เป็นลูกน้อง และประกอบเป็นหน่วยปกครองที่เล็กที่สุดในสังคม รวมกันเข้าเป็นกองเป็นกรมระดับต่าง ๆ ผู้ที่เป็นหัวหน้าหรือนาย ก็จะมียศศักดิ์และศักดิ์นาสูงขึ้นไปเป็นลำดับ สังคมไทยโบราณจึงเป็นสังคมที่มีการจัดระบบการบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงไปเป็นแบบทหาร เป็นวิธีการควบคุมกำลังคน (Manpower) เพื่อทำการผลิต หรือให้บริการแก่รัฐ ทั้งนี้เพราะในช่วงนั้น ปัญหาการขาดกำลังคนเป็นเรื่องสำคัญ สิ่งที่ทำให้คน 2 ชนชั้น ดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ได้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง นาย กับ ไพร่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นระบบการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ (Social Exchange) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งไม่เท่าเทียมกัน ผู้เป็นนายได้รับของกำนัล แรงงานที่ไพร่มาช่วยงาน ค่าธรรมเนียมในการปฏิบัติหน้าที่ และมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและการข่มเหงรังแกให้แก่ไพร่ ซึ่งเป็นคนในสังกัดหรือลูกน้องของคนเป็นต้น ซึ่งมีความสัมพันธ์ในรูปแบบอุปถัมภ์ สิ่งที่ทำให้สามารถให้แก่ผู้น้อยได้ก็คือ การเลื่อนฐานะตำแหน่งโดยการเสนอต่อเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ที่มียศศักดิ์สูงขึ้นไปและช่วยเหลือให้รอดพ้นจากการถูกลงโทษเมื่อลูกน้องของตนทำผิด สิ่งที่ถูกน้องทำให้แก่ผู้อุปถัมภ์ของคนก็คือ การให้บริการ และการให้การสนับสนุนในทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยโบราณที่อำนาจการเมืองขึ้นอยู่กับกำลังคนที่อยู่ในการบังคับบัญชา นายที่มีลูกน้องมากก็ย่อมเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองมากไปด้วย

การเปลี่ยนรูปแบบของระบบฐานันดรไพร่ นอกจากในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนอพยพกับชนชั้นนายแล้ว ยังเกิดจากการพัฒนาทางการค้าระหว่างประเทศ การใช้แรงงานคนจีนเพิ่มมากขึ้นแทนการใช้แรงงานเข้าเดือนซึ่งเริ่มในรัชกาลที่ 3 การเข้าเดือนลดลงจาก 6 เดือน เหลือ

3 เดือนต่อปี รัฐบาลพอใจการจ่ายเงินชดเชยมากกว่าการเข้าเดือน การเปลี่ยนแปลงด้านอื่นที่มีผลต่อระบบอุปถัมภ์ได้แก่การขยายตัวทางการค้าระหว่างภูมิภาค จนถึง พ.ศ.2393 คนจีนสามารถควบคุมการค้าไว้เกือบทั้งหมด และครอบคลุมไปถึงหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล ความสัมพันธ์อื่นๆ ในโครงสร้างแบบเป็นทางการได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ทั้งสิ้น ค่าครองชีพที่สูงขึ้น บีบบังคับให้ข้าราชการเรียกร้อยของกำนัลและบริการจากไพร่มากขึ้น ขณะเดียวกันกับการลดเวลาเข้าเดือน ก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่พลอยลดลงด้วย พวกไพร่เห็นว่าไม่จำเป็นต้องให้ของกำนัลที่ฟุ่มเฟือยแก่นายเพื่อขอร้องงานเบาหรือขอรับการยกเว้นการเข้าเดือน ยิ่งไปกว่านั้นการขยายตัวทางการค้าระหว่างภูมิภาคทำให้สามารถนำผลผลิตที่เหลือกินเหลือใช้ ไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าของพ่อค้าชาวจีน และจากการที่ไพร่จ่ายเงินแทนการเข้าเดือน การเรียกร้อยบริการจากนายจึงดูไม่เป็นการยุติธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับไพร่จึงค่อย ๆ จืดจางลงตรงที่นายเรียกร้อยของกำนัลและบริการจากไพร่มากขึ้น อำนาจไม่ได้มาจาก ผู้รับอุปถัมภ์เพียงอย่างเดียว แต่มาจากความร่ำรวยด้วยเงินสามารถดึงผู้รับอุปถัมภ์มาเป็นพวกโดยวิธีให้ความช่วยเหลือแก่ข้าราชการจน ๆ และให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่ตกอยู่ในอันตราย เนื่องจากสภาพของบุคคลขึ้นอยู่กับจำนวนผู้คนในบังคับบัญชา เพราะฉะนั้นการเพิ่มผู้รับอุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการถือว่าเป็นการยกระดับสถานภาพของตนไปด้วย การมีผู้รับอุปถัมภ์มาก เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นคนโอบอ้อมอารีใจกว้างและมีอำนาจขุนนางที่ดำรงชีพโดยอาศัยของกำนัลจากไพร่ของตน เมื่อไพร่ของตนเปลี่ยนไปเป็นผู้รับอุปถัมภ์ของนายคนอื่นขุนนางผู้นั้นจะไม่สามารถดำรงชีพเหมือนเดิม บางคนอาจมีหนี้สินทำให้ต้องใช้ชีวิตความเป็นอยู่แบบสามัญชน

สมหญิง ตุนทรวงษ์ ศึกษาเรื่องระบบอุปถัมภ์กับการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาชนบท กรณีศึกษา หมู่บ้านในเขตชายฝั่งทะเลตะวันออก พบว่า การก่อกำเนิดระบบอุปถัมภ์นั้นเป็นผลมาจากแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมเพื่อการพาณิชย์และระบบราชการเป็นสำคัญ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์นั้นอยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนตอบแทน เมื่อแบบแผนการผลิตพัฒนาสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมลักษณะความสัมพันธ์ของผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์มีลักษณะที่แคบลง โดยตั้งอยู่บนการแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก และความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายไม่ได้ถาวรยาวนานนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย และความสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้านนั้นไม่สามารถเป็นอิสระจากระบบอุปถัมภ์ภายนอกได้ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์นั้นมีเครือข่ายและโยงใยถึงระดับพรรคการเมือง และผลประโยชน์นี้เองที่เป็นอุปสรรคต่อการกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งนี้เพราะระบบอุปถัมภ์ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดูดซับเอาทรัพยากร ทั้งภายในและภายนอก รวมถึงผลประโยชน์จากงานพัฒนา

และผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไปสู่กลุ่มของตนเอง และมีการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มตามระดับผู้ใกล้ชิดกับผู้อุปถัมภ์ นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ยังได้มีเงื่อนไขสำคัญ ซึ่งได้แก่ นโยบาย แนวคิดของรัฐ เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนา และโครงสร้างภายในชุมชนเองเป็นกลไกในการสนับสนุนให้ระบบอุปถัมภ์แข่งขันเอาผลประโยชน์จากการพัฒนาชนบทไปจากประชาชน เป็นผลให้การกระจายผลประโยชน์ในการพัฒนาชนบทไม่สามารถถึงประชาชนผู้ยากจนได้ ยิ่งหากหมู่บ้านนั้นมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มาก การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจะน้อยลง ซึ่งเป็นผลให้การกระจายผลประโยชน์ในงานพัฒนามีความเท่าเทียมน้อยลง และในที่สุดเป้าหมายการพึ่งตนเองก็ย่อมเป็นไปได้ยากมากขึ้น จำเป็นต้องพึ่งพาคณาภายนอกมากขึ้น การผูกขาดของกลุ่มคนที่สามารถติดต่อและประสานผลประโยชน์กับภายนอกก็ย่อมมีมากขึ้น ผลประโยชน์จะตกอยู่ในกลุ่มเล็กที่มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ภายในชุมชน วัฏจักรนี้เป็นผลให้ชาวบ้านยากจนไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจหรือเลื่อนชั้นทางสังคมได้

ณัฐวุฒิ จินาถ (2538) ศึกษาเรื่อง โครงสร้างอำนาจและระบบอุปถัมภ์ในชนบทไทย : กรณีศึกษา “บ้านตา” อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีอำนาจได้อาศัยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นเครื่องมือในการสร้างบารมีและบริวาร ตลอดจนการหาผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตน ความสัมพันธ์ดังกล่าว มีส่วนสัมพันธ์ในเชิงเครือข่ายกับผู้นำทางการและเครือข่ายภายนอกชุมชน และกลุ่มผู้อุปถัมภ์ใช้อำนาจทางการเป็นฐานของการรักษาความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อเข้าสู่อำนาจทางการเมือง นอกจากนี้โครงสร้างระบบอุปถัมภ์ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่มดังนี้

1. โครงสร้างอำนาจของบ้านตา ยังคงผูกพันกับสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักในการจัดเถลาทางสังคมให้ผู้อาวุโสน้อยเคารพเชื่อฟังผู้มีอาวุโสมาก ซึ่งมีผลต่อการสืบเนื่องในแนวคิดของการมีอำนาจ และการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจด้วย ผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเป็นใหญ่ในครอบครัวจะมีอิทธิพลและเป็นผู้ประสานกลุ่มคนในระดับหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี โครงสร้างอำนาจในชุมชนของบุคคล ชันนำขึ้นกับสมาชิกในสังคมและกลุ่มหรือฐานที่สนับสนุนต่อการขึ้นมามีอำนาจ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและรูปแบบโครงสร้างอำนาจในระบบราชการ

2. ในระบบอุปถัมภ์ของบ้านตา ผู้อุปถัมภ์จะมีทั้งผู้ที่มีตำแหน่งทางการและไม่เป็นทางการมีพื้นฐานของการมีสิ่งของหรือปัจจัยจำเป็นซึ่งคนอื่นไม่มีและต้องพึ่งพา มีความรู้เฉพาะทาง มีทรัพย์สินสมบัติโดยเฉพาะเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย และพื้นฐานความสัมพันธ์และลักษณะเฉพาะ

ตัวของผู้อยู่ปดัมภ์เอง ผู้อยู่ปดัมภ์พยายามที่จะสร้างฐานะและปัจจัยการผลิตเพื่อสภาวะการพึ่งพาและเสียบเปรียบ ทำให้แนวความคิดตอบแทนในด้านความจงรักภักดีลดความสำคัญลง และผู้อยู่ปดัมภ์ก็สามารถออกจากกลุ่มผู้อยู่ปดัมภ์ได้ง่ายขึ้น

3. โครงสร้างอำนาจกับระบบผู้อยู่ปดัมภ์ของบ้านดา ระบบผู้อยู่ปดัมภ์ที่บ้านดาเป็นอีกด้านหนึ่งของโครงสร้างอำนาจ และยังคงรูปแบบของการรวมศูนย์อำนาจ และการใช้อำนาจในการหาผลประโยชน์เข้ากลุ่ม ทำให้มีการแสวงหาและช่วงชิงโดยอาศัยความสัมพันธ์แบบผู้อยู่ปดัมภ์เป็นเครื่องมือในการสร้างบารมีและบริวาร ตลอดจนการหาผลประโยชน์เข้ากลุ่ม

4. พลวัตของโครงสร้างอำนาจและระบบผู้อยู่ปดัมภ์ของบ้านดา การเปลี่ยนแปลงในสังคมที่เกิดขึ้นมีผลต่อพลวัตของโครงสร้างอำนาจและระบบผู้อยู่ปดัมภ์บ้านดา คือ การนำความรู้เทคโนโลยี โดยเฉพาะการนำระบบสื่อสารมาใช้ในการติดต่อ การดำเนินธุรกิจการค้าเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ผู้ครอบครองสิ่งเหล่านี้โดยเฉพาะผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน มีโอกาสในการเป็นผู้อยู่ปดัมภ์และก้าวเข้าสู่การเป็นผู้มีอำนาจ ความสัมพันธ์แบบผู้อยู่ปดัมภ์นี้จะใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ทางอำนาจมากกว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

อังดรภาพร กมฺพพิศมัย (2535) ศึกษาเรื่อง นักเลงในสังคมไทย : กรณีศึกษา “นักเลงเมืองชล” พบว่า ในอดีตจังหวัดชลบุรีเริ่มต้นจากผู้อยู่พหุชาวจีนเข้ามาจับจ้าง และยกฐานะเป็นผู้ทำไร่ไถ้อ้อยโดยการจับจองพื้นที่ และเปิดสัมปทานการเดินรถโดยสารระหว่างจังหวัดชลบุรีและกรุงเทพฯ ทำให้ จำเป็นต้องมีลูกน้องในการควบคุมและดูแลกิจการดังกล่าว จนพัฒนารูปแบบเข้าสู่การเป็นนักเลงเมืองชลและเข้าร่วมกับเจ้าหน้าที่ทางการ เป็นผู้ปกครองท้องถิ่น บุคคลที่จะเป็นนักเลงได้นั้นจะต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญคือ ต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจกล้าหาญอดทน นิยมการต่อสู้แบบเผชิญหน้าและตัดสินใจด้วยกำลัง ชอบทำอะไรทำหาย และรักษาสัจจะ อำนาจและบารมีของนักเลงเริ่มจากการยอมรับภายในท้องถิ่นและขยายตัวไปโดยรอบและต่างถิ่นด้วยเงื่อนโซ่ของคุณลักษณะและความสัมพันธ์ในหมู่นักเลง นักเลงที่ผ่านบทพิสูจน์จะได้รับการยอมรับให้เป็นหัวหน้ากลุ่มนักเลงหรือที่เรียกกันว่า “นักเลงโต” คุณสมบัติของนักเลงโต คือ มีใจกว้างขวาง กล้าได้ กล้าเสียพร้อมที่จะปกป้องลูกน้องและบริวาร ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องวัดบารมีของนักเลงโต

การอยู่ร่วมกันในประชาคมนักเลงอาศัยความสัมพันธ์ในระบบผู้อยู่ปดัมภ์ เป็นการให้และการรับในกลุ่มคนต่างสถานภาพคือลูกพี่ให้ความคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือตามกำลังฐานะ ส่วนลูกน้องตอบแทนด้วยการมอบความภักดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามคำสั่งของลูกพี่ ในกลุ่มความสัมพันธ์แบบลูกพี่-ลูกน้องนี้ นักเลงโตหรือหัวหน้านักเลงคือลูกพี่ที่ใหญ่ที่สุด นอกจากจะทำหน้าที่

ให้การอุปถัมภ์บรรดาลูกน้องในสังกัดแล้ว ยังทำหน้าที่ตุลาการตัดสินปัญหาภายในกลุ่มหรือระหว่างกลุ่มอีกด้วย

6. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่องเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ ศึกษาเฉพาะกรณีมือปืนรับจ้าง เป็นการศึกษานิติศาสตร์หนึ่งทางสังคมที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะผู้ก่อคดีอาชญากรรม โดยการฆ่าคนตาย โดยมีผู้จ้างวาน หรือสั่งให้กระทำ โดยมีมือปืนรับจ้างมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรฉิบ เนื่องจากจังหวัดสมุทรฉิบเป็นจังหวัดท่องเที่ยวที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเล และติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านจึงเสมือนเป็นทางผ่านให้เกิดธุรกิจประเภทต่าง ๆ ทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ประกอบกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์การเก็บภาษี การเล่นกีฬาพื้นเมืองวัวลาน ทำให้จำเป็นต้องมีบุคคลที่รับหน้าที่พิทักษ์ผลประโยชน์ให้กับเจ้านายของตน ตลอดจนจิตใจของคนเมืองสมุทรฉิบเอง จนกระทั่งพัฒนารูปแบบเป็นความสัมพันธ์โยงใยระหว่างผู้น้อยกับผู้น้อย หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รูปแบบความสัมพันธ์เชิงระบบอุปถัมภ์มีการพัฒนาตามไปด้วย และรูปแบบของมือปืนรับจ้างเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ที่คงอยู่ การศึกษาครั้งนี้จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ (มือปืน)

7. นิยามเชิงปฏิบัติการ

อาชญากรรม หมายถึง การกระทำผิดกฎหมายอาญา ที่นี้หมายถึงเฉพาะการฆ่าคนตายโดยเจตนา

ผู้มีอิทธิพล หมายถึง ผู้ที่สามารถให้ความช่วยเหลือ ปกป้องมือปืนได้ในกรณีได้รับความเดือดร้อน

เจ้าพ่อ หมายถึง ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีอิทธิพลหรืออำนาจพิเศษสามารถที่จะควบคุมหรือสั่งการให้กิจการนั้นเป็นไปตามเป้าหมาย หมายถึงผู้อุปถัมภ์

นักเลง หมายถึง ผู้ที่ใจกว้าง ก้าวได้กล้าเสีย นิยมการต่อสู้แบบเผชิญหน้า และตัดสินด้วยกำลัง ชอบทำอะไรทำหาย และรักษาสัจจะ หมายถึงผู้รับอุปถัมภ์

มือปืน หมายถึง ผู้กระทำความผิดโดยการฆ่าคนตาย โดยใช้อาวุธปืน หมายถึงผู้รับอุปถัมภ์

ผู้เกี่ยวข้อง หมายถึง ผู้ที่มีความสัมพันธ์รู้จักมักคุ้นกับมือปืนรับจ้างพอสมควรที่จะทราบประวัติชีวิตมือปืนรับจ้าง

ค่าจ้าง หมายถึง สิ่งตอบแทนที่มือปืนได้รับจากผู้จ้างวานในรูปแบบต่าง ๆ

ระบบอุปถัมภ์ หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างผู้ที่มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจต่างกัน ในกรณีนี้หมายถึงผู้ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อเป็นผู้อุปถัมภ์ และมือปืนเป็นผู้รับการอุปถัมภ์

ผู้อุปถัมภ์ หมายถึง ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่า และสามารถให้ผลประโยชน์หรือความคุ้มครองผู้ที่มีฐานะด้อยกว่า ได้แก่ผู้มีอิทธิพลและเจ้าพ่อ

ผู้รับอุปถัมภ์ หมายถึงผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ มักจะคอยรับผลประโยชน์และความคุ้มครองจากผู้มีฐานะสูงกว่า ขณะเดียวกันจะตอบแทนด้วยการบริการและแสดงความภักดี ได้แก่ มือปืน หรือนักเลง

เคลียร์ หมายถึง การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ เพื่อไม่ให้มีการสืบสวนสอบสวนและดำเนินการจับกุม ตลอดจนในการติดต่อใกล้ชิดกับญาติพี่น้องของเหยื่อเพื่อลี้ภัย

วัวลาน หมายถึง ประเพณีการละเล่นของท้องถิ่นที่มีการนำวัวมาผูกไว้รวมกันเรียงแถวจากเสาหลักซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง ครั้งละ 19 ตัว โดยมีวัวคาน จำนวน 18 ตัว และมีวัวนอกอีก 1 ตัว มาวิ่งแข่งขันกัน การละเล่นนี้จะมีการแข่งขันหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยว ถือว่าเป็นการพักผ่อนเพื่อความบันเทิงอีกชนิดหนึ่ง

นายพวง หมายถึง ผู้ทำหน้าที่จัดหาวัวในแควดวงของพรรคพวกเพื่อนฝูงให้ได้จำนวน 18 ตัว เพื่อนำไปช่วยในการจัดการแข่งขันวัวลานของผู้จัดวัวลาน ซึ่งผู้ที่จะเป็นนายพวงจะต้องเป็นผู้ที่คนอื่นเคารพนับถือ มีลักษณะของนักเลง กล่าวคือ รักษาสังจะ มีน้ำใจ กล้าได้กล้าเสีย ชอบช่วยเหลือผู้อื่น ฯลฯ และเป็นที่ยอมรับของพรรคพวกเพื่อนฝูงตลอดจนชาวบ้าน

อาวุธปืนขนาด .45 (11 มม.) หมายถึง อาวุธปืนสงครามที่มีอำนาจและประสิทธิภาพร้ายแรง มีแรงปะทะและอำนาจในการหยุดยิงเป้าหมายได้เป็นอย่างดี เป็นอาวุธปืนที่มือปืนจังหวัดสมุทรฉนิยมใช้เป็นอาวุธปืนในการสังหาร

8.ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง มือปืนรับจ้างกับเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ ในครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

8.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)

จากเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำนักวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลากลางจังหวัดสมุทรณ์ สถานีตำรวจจังหวัดสมุทรณ์ คณะอนุกรรมการทนายความประจำจังหวัดสมุทรณ์ สำนักวนคดีอาญาของศาลและทนายความ หอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น

8.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ

8.2.1 สัมภาษณ์มือปืนรับจ้างที่เป็นกรณีศึกษา จำนวน 5 ราย ที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดสมุทรณ์

8.2.1.1 การสัมภาษณ์ประวัติชีวิต ข้อมูลส่วนตัวของมือปืนรับจ้างเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนกระทั่งเข้าสู่มือปืนรับจ้าง ได้แก่ สภาพแวดล้อม ครอบครัว การศึกษา

8.2.1.2 สัมภาษณ์ข้อมูลความคิดเห็นของมือปืน ปัจจัยที่มีผลต่อการรับจ้างฆ่าผู้อื่น ตลอดจนสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดการรับจ้างฆ่า และการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับผู้ที่มีอิทธิพลหรือเจ้าพ่อ

8.2.1.3 ศึกษาจากสำนวนคดีอาญา ที่มือปืนเป็นจำเลยของศาล และทนายความ

การสัมภาษณ์ทั้งหมดจะเป็นการสัมภาษณ์แบบบันทึกประวัติชีวิต (Life History) เพื่อให้ได้ข้อมูลในรายละเอียด ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ ในเครือข่าย ได้แก่ ผู้มีอิทธิพล เจ้าพ่อนักเลง มือปืน และบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลได้

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

9.1 ผลการวิจัย สามารถไปกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกัมือปืนรับจ้าง

9.2 งานวิจัยมีประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อป้องกันการเกิดอาชญากรรม

10. ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เกี่ยวข้องกับและเชื่อมโยงกับบุคคลหลายประเภท ทั้งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย การนำเสนอรายละเอียดอาจกระทบพาดพิงไปถึงบุคคลต่าง ๆ ฉะนั้นเพื่อเป็นการปลอดภัยสำหรับมือปืน ผู้ที่ถูกพาดพิงและตัวผู้ทำวิจัยเอง จึงขอเปลี่ยนแปลงชื่อบุคคล และสถานที่ทั้งหมดที่อาจจะเกิดผลเสียได้ แต่หากบุคคลและสถานที่จริงที่เอ่ยถึงไม่มีส่วนทำความเสียหายจึงจะปรากฏชื่อจริง

11. ข้อจำกัดในการวิจัย

เนื่องจกงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยประกอบการศึกษาตามสาขาวิชามานุษยวิทยา ฉะนั้นการรวบรวมข้อมูลจึงต้องพยายามใกล้ชิดและมีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูลมากที่สุด ข้อจำกัดในการวิจัย คือ การที่มือปืนไม่ยอมเปิดเผยตัวและให้ข้อมูล ผู้เขียนจึงใช้วิธีแสวงหามือปืนโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวผ่านทางบุคคลอื่นแนะนำ และมือปืนเชื่อใจในบุคคลที่แนะนำให้เช่นกัน เพราะอยู่ในแวดวงเดียวกัน ในกรณีนี้ทำให้ผู้เขียนสามารถสอบถามซ้ำกับผู้แนะนำมือปืนให้ได้ในรายละเอียดเพื่อตรวจสอบข้อมูล กระนั้นการทำความสนิทสนมกับมือปืนเพื่อให้เชื่อใจก็เป็นปัญหาแรกที่ผู้วิจัยประสบ นอกจากนี้เนื่องจากมือปืนส่วนใหญ่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำ มีเวลาเยี่ยมจำกัดและไม่สะดวกในการสัมภาษณ์ ทำให้การทำงานล่าช้าออกไปมาก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย